

רבי

אליעזר אומר מנין שכל מכה ומכה שהביא הקב"ה על המצרים במצרים היתה של ארבע מכות שנאמר ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים: עברה אחת. וזעם שתיים. וצרה שלש. משלחת מלאכי רעים ארבע. אמור מעתה במצרים לקו ארבעים מכות. ועל הים לקו מאתיים מכות: רבי עקיבא אומר מנין שכל מכה ומכה שהביא הקב"ה על המצרים במצרים היתה של חמש מכות. שנאמר: ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים. חרון אפו אחת. עברה שתיים. וזעם שלש. וצרה ארבע. משלחת מלאכי רעים חמש. אמור מעתה במצרים לקו חמשים מכות. ועל הים לקו חמשים ומאתים מכות:

ביאורי הגדה

בביאור תוכן המחלוקת בין ר' אליעזר ור' עקיבא, כמה מכות מנתה כל מכה שקיבלו המצרים, מבואר בכלבו (בפירוש ההגדה, הובא ג"כ בארחות חיים (פירוש ההגדה), אבודרהם (סדר ההגדה ופירושה), ועוד. וכ"ה בריטב"א להגש"פ) בשם "בעל המלמד" שלשיטת ר"א המכה כללה את כל הד' יסודות שבכל דבר (ראה רמב"ם הל' יסודות רפ"ד. מו"נ ח"א פ"ב ובכ"מ שם), והיינו, שהמכות פעלו לא רק בדברים כפי שהם מורכבים מכל הד' יסודות, אלא פעולתם היתה עמוקה יותר, גם ביסודות הדברים. ולדוגמא – במכת דם, הוכו בנוסף למים גם יסוד האש, הרוח והעפר שבמים. משא"כ ר"ע ס"ל שפעולת המכות היתה עמוקה יותר, ולבד מההכאה הפרטית בד' היסודות (כפי שכל אחד בציוורו ותוכנו), פעלו המכות גם ב"חומר היוליי" של הדברים (כ"ה בריטב"א שם. ובא"ח וכלבו (ועד"ז באבודרהם) שם "יסוד הגלגלים שהוא יסוד חמישי"). והיינו, שפעלו גם בחומר הכולל את כולם יחדיו, ולא מתייחד בציוור ותוכן פרטי של אחד מד' היסודות.

וי"ל שהטעם לכך שהמכות היו צריכות לחדור לעומק הדברים, הוא מצד שטומאת מצרים חדרה ג"כ לעומקם, שהרי ענין המכות הי', כשמן, להכות ולשבור את מצרים, ולכן המכה היתה צריכה לאבד לא רק את ציוורו החיצוני של הדבר (לדוגמא - להפוך המים לדם),

כי"אם גם את הד' יסודות שלו - לשיטת ר"א, ולר"ע גם את "חומר היוליי". והיינו, שהן לר"א והן לר"ע חדרה טומאת מצרים בעומק הדברים, ולר"ע חדרה הטומאה עוד יותר בעומק.

וי"ל שזהו גם היסוד להלכה לגבי איסור חמץ בפסח (שמציאותו קשורה לטומאת מצרים), שאסור לא רק באכילה ובהנאה אלא אף ב"בל יראה ובל ימצא"; ויובן בהקדים החילוק בין ג' האיסורים (אכילה, הנאה ובל יראה ובל ימצא): באיסור אכילה, הרי אף שאסור לאכול את הדבר אבל מותר ליהנות ממנו, והיינו, שהדבר עצמו אינו רע, אלא רק חיצוניותו רעה. משא"כ באיסור הנאה, שאסור אף ליהנות מהדבר, והיינו שגם פנימיות הדבר הוא רע. אמנם, אפילו איסור הנאה ה"ה קשור עם ההשתמשות בדבר, שהיא שייכת דוקא כשהדבר נמצא כבר בצורה מסויימת, שזה גופא מראה שהדבר אסור רק כשהוא בציוור מסויים, משא"כ באיסור "בל יראה ובל ימצא" - שלא רק שאסורה ההשתמשות והנאה, אלא גם קיום מציאותו באיזה צורה שהיא ה"ה איסור, וחובה לאבדו. וא"כ נמצא שבאיסור חמץ בפסח, לבד מזה שפנימיות החמץ אסורה, אף מציאותו עצמה אסורה, וזהו מצד הנ"ל, דטומאת מצרים חדרה גם בעומק הדברים.

וי"ל, שב' דעות אלו הם בהתאם לב' השיטות דר' אליעזר ור' עקיבא בענין המכות: הן לר"י והן לחכמים, טומאת מצרים חדרה בעומק מציאות הדברים, אלא שר"י שהצריך שריפה, ס"ל כר"ע שטומאת מצרים חדרה עד לעצם הדבר ממש, וע"כ היה צריך לאבדו בה' מכות כולל ב"חומר היולי" שלו, וכך יש לאבד את החמץ דווקא ע"י שריפה – שיאבד כליל.

משא"כ, חכמים ס"ל כר"א שטומאת מצרים חדרה רק בד' היסודות, והיינו שלא חדרה בעצם הדבר ממש, ולכן סבר ד"ל כל מכה . . . היתה של ארבע מכות", ומזה למדו חכמים לאיסור חמץ, שאיסורו לא בא בעצם הדבר ממש, ולכן אין בהשבתו חיוב שריפה אלא "אף מפרר וזורה לרוח או מטיל לים".

והנה, באופן ביעור החמץ מצינו פלוגתא בין ר' יהודה וחכמים (משנה פסחים רפ"ב): "רבי יהודה אומר אין ביעור חמץ אלא שריפה, וחכמים אומרים אף מפרר וזורה לרוח או מטיל לים". ובטעם פלוגתתם מבאר הצפנת פענח (עה"ת בחקותי כו, ו. מפענח צפונות שם ס"ט, ושי"ג), דלר"י צריך לבטל את עצם מציאות החמץ, וזה נעשה רק ע"י שריפה, משא"כ כשמפרר שאז נשאר מציאות החמץ; ולחכמים, מספיק לבטל את "תואר" החמץ, ולכן מספיק "מפרר וזורה לרוח כו".

ומובן, שמחלוקתם בשיעור השבתת החמץ, תלוי בשיעור איסור החמץ: אם האיסור חודר בעצם מציאות החמץ ממש, אזי צריכה להיות ההשבתה באופן שלא ישאר כלום ממציאותו, ואם האיסור אינו חודר לעצם מציאותו, אזי מספיק להשבית רק את ה"תואר" שלו.

דרוש ואגדה

מחלוקת ר"א ור"ע בנוגע לכמות המכות במצרים שייכת לדורות בעבודת האדם לקונו.

דהנה, ענין גלות ויציאת מצרים שייך אצל כל אחד מישראל בעבודתו את קונו (ראה תניא פמ"ז), דמצרים הוא מל' מצרים וגבולים. גלות-מצרים ענינה שעבודתו של היהודי היא מוגבלת לפי טבעו ותכונותיו, וענינה של יציאת מצרים, שהאדם יוצא מכל המיצרים וההגבלות, ועובד את ה' באופן בלתי מוגבל. ובזה נחלקו עד היכן צ"ל ה'יציאה ממצרים' בעבודת האדם.

והנה, בכללות עבודת האדם ישנם ד' סוגי עבודת יציאת מצרים, שהם בהתאם לד' כוחות כלליים בנפשו, זה למעלה מזה:

א. יציאה מההגבלות דמלחמת היצר המפריעות לקיום המצוות בפועל ממש (כולל גם דקדוק קל של דברי סופרים), ענין הכולל לא רק את מעשה האדם, כ"א גם שדיבורו ומחשבותיו יהיו לה' לבדו.

ב. למעלה מזה, יציאה גם מהגבלות המדות ורגש הלב, שלבד מקיום המצוות בשלימות, הנהגתו גם בעניני רשות תהיה בלא התחשבות עם 'הנחות העולם' (שהרי התחשבות עם 'מה יאמרו הבריות' באה מצד המדות ורגש הלב (ראה סה"מ תש"ח ע' 237)).

ג. יציאה גם מהגבלות השכל, שאינו מוגבל בעבודתו את ה' לפי הבנת והשגת שכלו, עם הקרירות של שכלו, אלא עובד את ה' למעלה מטעם ודעת, גם

בעניינים שאין שכלו מחייב לעשות כן.

ד. יציאה מהגבלותיו לגמרי, והיינו, שלבד זאת שעובד את ה' באופן דלמעלה מטעם ודעת, הרי שאינו מוגבל גם בשום מדידה והגבלה שהיא, עד שאינו מרגיש כלל את מציאותו, שדרגא זו שייכת לכח החכמה שבנפשו, כח המסירות נפש (ראה תניא פי"ח).

וע"ז אומר רבי אלעזר, שצריך 'לצאת ממצרים' בכל הד' דרגות הנ"ל, וממילא צ"ל "ארבע מכות". והיוצא מארבעת הגבלות אלו, הרי יציאת מצרים הפרטית שלו בעבודת ה' – שלימה ותמה היא; דמכיון שאצל ר' אלעזר, שהי' בן אברהם יצחק ויעקב, הי' ברור שהחיסרון של יהודי יכול להיות רק בכוחות הפרטיים של נפשו – מעשיו, מדותיו, שכלו וכח החכמה שלו, ורק בהם צ"ל ה'יציאה ממצרים', אבל את עצם נשמתו, שלמעלה מכוחותיו הפרטיים, א"א להפריד מהקב"ה, כיון שאפילו בשעת החטא "היתה באמנה איתו ית"י" (ראה תניא ספכ"ד), וממילא אינו צריך ליציאת מצרים נוספת בעצם נשמתו.

אך רבי עקיבא, שהי' מזרע גרים (ראה סה"ד בערוכ) ועסק עם אלו שצריכים להביאם תחת כנפי השכינה, ראה שיתכן מצב של 'גלות מצרים' אפילו ב'יחידה' שבנפשו, וממילא גם בדרגא זו, צ"ל ה'יציאה ממצרים', ולכן 'יציאת-מצרים' כוללת, לשיטתו, "חמש מכות" – אף את ה'יחידה'.